

La Covalta i Casa del Monte, dos pardals d'un tir

Consuelo Mata Parreño

Universitat de València

Lucía Soria Combadiera

Universidad de Castilla-La Mancha

Advocat de professió, Isidro Ballester Tormo va compatibilitzar l'activitat professional amb les seues tres grans passions de la vida: la política, l'arqueologia i la cacera. Esta última afició li permetia passar llargues hores a la muntanya i caçar... no sabem si caçava, però el que sí que sabem és que va identificar nombrosos jaciments en alguns llocs per on va tindre la fortuna de passar.

Els llaços familiars i la professió el van portar a romandre llargues temporades a la vall d'Albaida, circumstància que li va permetre iniciar, en 1907, la seua primera excavació en Covalta, jaciment que es convertiria així en el primer «despoblat» ibèric valencià explorat en extensió. Les campanyes es van prolongar fins a 1919 i duraven sempre pocs dies, ja que els treballs corrien a les seues expenses, fins i tot a partir de 1917, any en què va sol·licitar permís a la Junta Superior d'Excavacions i Antiguitats. Una vegada acabades les excavacions va seguir visitant el lloc, almenys fins l'any 1925, quan féu l'última anotació en el seu diari.

A pesar de l'interés de l'indret, I. Ballester mai no va publicar la totalitat de les troballes, però sí que hi va permetre l'accés a tot aquell que es desplaçara a sa casa d'Atzeneta d'Albaida, on les tenia exposades en vitrines. Va escriure sis articles sobre materials de Covalta i resulta curiós de llegir en quasi tots ells una enumeració prou detallada de les troballes més importants, així com una disculpa continuada per no haver-les presentades al complet.

Així, en les actes del IV Congrés Arqueològic del Sud-est, celebrat a Elx en 1948, es pot llegir «una escueta comunicació relativa a dos tuestos covaltinos... aun siendo de viejo conocidos por algunos de vosotros, especialmente por los que visitaron nuestra colección...; y que por diversas causas no ha podido publicarse totalmente, ha estado siempre lo hallado a disposición de los estudiosos» (Ballester, 1949b).

No obstant això, altres autors també van publicar materials de Covalta, cas de María Angeles Vall (1969 i 1971) i, més recentment, la revisió completa que n'ha fet Manuela Raga (1994 i 1995).

Desgraciadament, els diaris de Covalta no es troben en l'arxiu del Servei d'Investigació Prehistòrica, de manera que es desconeixen detalls com ara la duració exacta de les campanyes o les impressions del seu excavador. No succeïx el mateix amb la següent excavació que portà a terme, en esta ocasió a Valdeganga (Albacete).

La troballa de la necròpolis de Casa del Monte tingué lloc en el transcurs d'una cacera que se celebrava anualment durant el mes de març en la finca que dona nom al jaciment. Segons relata I. Ballester, les primeres notícies sobre la necròpolis es remunten a l'últim quart del segle XIX, moment en què es va destruir un gran nombre d'urnes cineràries en l'extrem nord-oest (Ballester, 1930b: 28). Este fet no transcendí més enllà de les persones que allí treballaren i serà en 1917 quan l'atzar va voler que esquera a la llum. Eixe any, Ballester hi va acudir convidat per qui aleshores era propietari de la finca. Així en relata la troballa:

«En Marzo de 1917, con motivo de una excursión de caza a la Casa del Monte, finca de D. Feliciano Colomer y Ramírez de Arellano, labor situada en el linde mismo de los términos de Chinchilla y Valdeganga, y no sé bien también si en Albacete, casi en las mismas paredes de la casa de labor, extensa y amplia,... encontramos unos pequeños tiestos ibéricos decorados con segmentos de círculos y fajas amplias de color siena...

Detall de diverses tombes de la necròpolis de Casa del Monte (Valdeganga, Albacete). [Isidro Ballester. Placa de vidre. SIP 451]

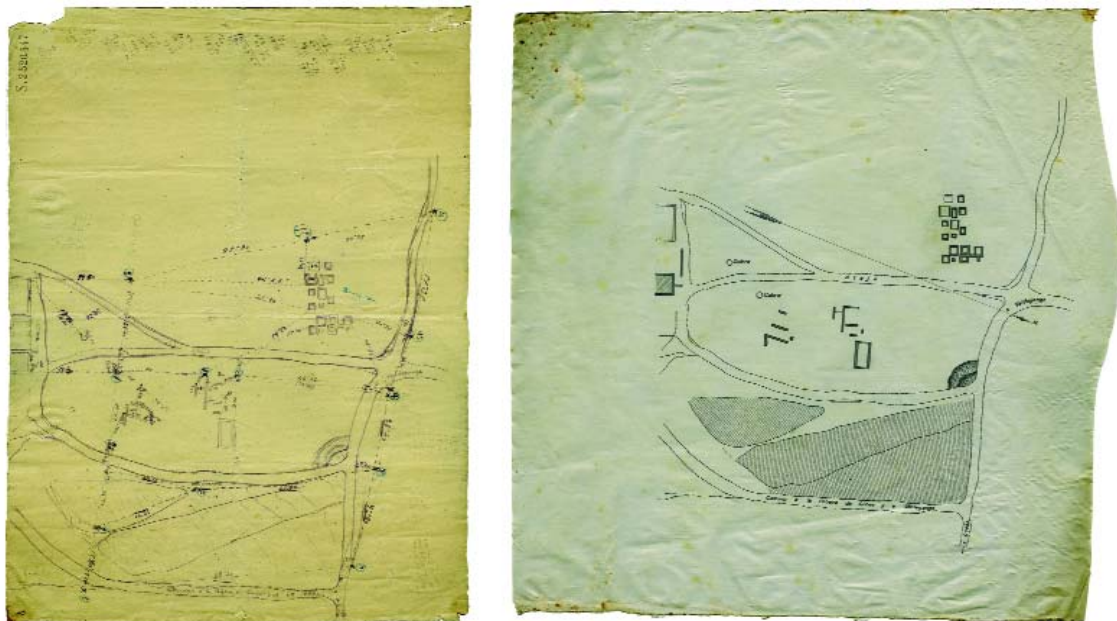

»La pequeña loma, mejor dicho cerrillo, inclinaba rápidamente sus vertientes, unas para el SE, cortándose por el S, por donde llegaba el Camino del Caserío de La Felipa... El hallazgo de cerámicas nos obligó a un reconocimiento más detenido, encontrando en los terrenos y campos inmediatos una cerámica antigua, algunas astillas de pedernal y sobre todo, en el borde de la cortadura de la meseta por el Camino de Valdeganga, vemos a espaldas de la casa en la inmediación del Camino de La Felipa, todo ya en el cerrillo, cimientos de paredes de piedra en seco, que nos recordaban a la técnica de los despoblados ibéricos valencianos y así dejamos las cosas hasta la nueva temporada de caza.»

Els treballs d'I. Ballester en la necròpolis van consistir en un sondeig realitzat en 1918 i tres curtes campanyes entre 1919 i 1920. En el diari de 1918 no hi ha anotacions referides als dies de treball ni a la participació de peons; no obstant, considerant el ritme de sepultures exhumades en anys posteriors, no creiem que la campanya durara més d'un dia o dos. Dóna la impressió que es limita a temptejar el jaciment i s'aprecia que és la primera vegada que excava una necròpolis. Va practicar «unas catas» en un punt on eren visibles restes constructives, que va interpretar en un principi com a vivendes, al partir de la idea preconcebuda que es tractava d'un «despoblado ibérico al estilo de los valencianos». És evident que l'experiència adquirida en Covalta li va ser de gran utilitat, sobretot a l'hora d'identificar determinades ceràmiques a les quals es referix com de «tipo Covalta».

Al març de 1919 va comptar amb l'ajuda de peons perquè en el diari anota tres jornals el primer dia i quatre els restants. En 1920 va acudir a la finca en dos ocasions, al març —novament— i a l'octubre. En el primer d'estos mesos li van ajudar entre cinc i huit peons, així com un joveçà de Valdeganga anomenat Pascual Martínez García que, segons anota en l'última pàgina del diari, estava fent el servici militar a Alcoi. A l'octubre hi va acudir amb la seua esposa Matilde i —en desconeixem el motiu— va portar amb ell «tres braceros valencianos», als quals es van sumar, en els dies següents, d'altres quatre de Valdeganga. Es dedicà a aclarir alguns aspectes de les campanyes anteriors i excavà algunes tombes més. Entre els dies 14 i 16, inicia l'obertura de rases amb la intenció de delimitar l'extensió de la necròpolis, la qual cosa li permeté de trobar dos departaments del poblat que denomina «mansiones».

En l'última pàgina del diari hi ha un resum dels comptes relatius a les excavacions de 1919 (març) i 1920 (març i octubre). En 1919, els jornals de l'excavació, «aparte comidas», ascendixen a 52'50 pessetes (0'31 Euros); al març de 1920 va pagar les peonades a 4 pessetes (0'02 Euros), suposant un total de 110 pessetes en jornals (0'66 Euros); els comptes referits a octubre d'eixe any estan incomplets, ja que només s'hi anota les despeses corresponents als tres primers dies.

Plànol original amb anotació de mesures i còpia a tinta en paper entelat de l'excavació de Casa del Monte (Valdeganga, Albacete).

El treball de Ballester en la Casa del Monte va ser minuciós, exemplar per a l'època. Els comentaris i les descripcions del diari revelen que el procés d'excavació va ser meticulós, com també l'observació de la disposició espacial de les troballes, ben detallada en els escrits, la qual cosa convertix Casa del Monte en la primera excavació realitzada amb criteris científics en la província d'Albacete. Potser hi va descuidar la part gràfica, perquè encara que va concedir gran importància a la disposició original de les peces de l'aixovar funerari, descrivint-ne la localització en el nínxol i l'estat en què apareixien (dobleçades, trencades...), no fa croquis estratigràfics ni dibuixos d'elles.

El sistema de treball contemplava l'obertura de rases a partir de la localització en superfície de restes d'estructures tumulars o taques de cendres, fins ampliar-ne els marges per a la correcta visualització. En total, es van excavar 38 sepultures i a partir del croquis conservat hem calculat que obrí una zona en sentit O-E amb un eix aproximat de 33 m i un altre S-N de 16/17 m.

Un aspecte elogiable en la metodologia de camp d'I. Ballester, encara que difícilment transportable a la realitat per les imprecisions i carències que conté (no hi arriba a triangular), és la quasi obsessiva presència de mesuraments per a intentar situar cada sepultura, en especial les tumulars en comparació amb d'altres. S'advertix en cada una d'elles un nombre excessiu de mesures: des dels quatre cantons cap a altres sepultures i la distància més curta en línia recta fins al túmul més pròxim. Tot este intricat sistema de mesures i distàncies el va reflectir en el croquis general de l'excavació.

Els seus escrits manifesten les diverses impressions que va tindre en el transcurs dels treballs i, per descomptat, sempre plasma tot el que s'esdevé en el procés d'exhumació de les tombes, especialment quan advertix alguna cosa que no sap explicar *a priori* i procedix a la seua descripció per a després, entre interrogants, proposar-ne una explicació. Servisca com a exemple la interpretació que realitza de la tomba VI (excavada el 28 de març de 1919), l'interior de la qual no albergava cap resta ni del difunt ni de l'aixovar. És destacable la interpretació que fa de la tomba com a possible cenotafi (Ballester, 1930b: 32), encara que també es va plantejar la possibilitat que es tractara d'una antiga «mansión» reutilitzada com a enterrament. En efecte, estos monuments cenotàfics s'han identificat també en necròpolis excavades i publicades amb posterioritat, com succeïx en l'Estacar de Robarinas (Linares) (Blázquez i García-Gelabert, 1987: 187) i, tal vegada, en Cabezo Lucero (Guardamar del Segura) (Aranegui et al., 1993: 30).

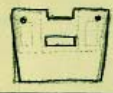

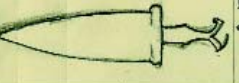

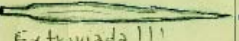

En els anys que duren les excavacions a Casa del Monte, l'arqueologia albacetana estava en mans de la Comissió Provincial de Monuments d'Albacete, creada en 1844 i dependent de la Comissió Central, i no existia el Museu Provincial, la qual cosa va propiciar que les troballes d'este jaciment i d'altres llocs visitats per I. Ballester en la província passaren a formar part de la seua col·lecció particular. En 1949, la va donar al Servei d'Investigació Prehistòrica de València, en la qual es trobaven també els materials de Covalta (Fletcher i Pla, 1977: 103), junt amb fotografies i diaris de camp, de manera que quasi tota esta documentació es troba en l'Arxiu del SIP. Actualment, les peces més significatives d'estos dos jaciments poden vore's en les sales del Museu de Prehistòria de la Diputació de València.

Materials procedents de la necròpolis ibèrica de Casa del Monte (Valdeganga, Albacete). [Casa Grollo. Placa de vidre. SIP 402]

Pàgina de l'inventari de materials de Casa del Monte (Valdeganga, Albacete).

Inventario del material arqueológico de _____ Folio _____

Núm.	Objeto	Croquis	Medidas	Referencias	Observaciones
9	Habilla de cinturón		lar. 65 anch. 55	sepultura XVII	
10	Habilla de cinturón		lar. mín. 88 anch. 46	sepultura XVII	
11	Lámina de hierro para sujetar pieza de madera.		long. 45 anch. 15 esp. 4	sepultura XVII	
12	Fragmento de resaca de bronce		lar. 45 anch. 45	sepultura XVII	
13	Empuñadura de hierro		lar. 48 anch. 65	sepultura VII	
14	Fragmento de punta de lanza		lar. 45 anch. 25	sepultura VII	
15	Punta de lanza Extraviada!!!		lar. 395 anch. 38	sepultura 1	
16	Anillo tirador de bronce		diámetro 85	sepultura 1	
17	Anillo tirador de bronce		diámetro 84	sepultura 1	